

Л. В. Климова

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Підручник
для загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Київ

Літера

2009

УДК 373.67(075.3)
ББК 85.31 я72
К49

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ № 56 від 02.02.2009 р.)*

Працівники Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, які є відповідальними за підготовку до видання підручника:

О. В. Корнілова, головний спеціаліст департаменту загальної та дошкільної освіти МОН України;

О. В. Гайдамака, методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.

Незалежні експерти:

Н. Є. Миропольська, завідувач лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України,
доктор пед. наук, проф.;

Л. К. Вахніна, завідувач відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України, провідний науковий співробітник, канд. філол. наук;

С. В. Гловацький, методист Черкаського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

О. Я. Записочний, учитель ЗОШ І—ІІІ ступенів № 1, м. Кіровоград;

Л. Р. Лисюк, учитель ЗОШ І—ІІІ ступенів № 22, м. Тернопіль

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

Климова Л. В.

К49 Художня культура. 9 клас: Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Літера ЛТД, 2009. — 160 с.: іл.

ISBN 978-966-2032-60-4

Підручник відповідає вимогам «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» та навчальній програмі з художньо-естетичного циклу для 12-річної школи.

Мета підручника — формування в учнів світоглядних орієнтацій, виховання у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностями української та зарубіжної художньої культури.

Призначений для учнів 9 класів загальноосвітніх шкіл.

**УДК 373.67 (075.3)
ББК 85.31 я72**

Любі дівчата та хлопці!

Відкривши першу сторінку цього підручника, ви розпочнете надзвичайно цікаву подорож у безмежний світ мистецтва, що розгорнувся не лише у часі, але й у просторі. Залучення до художньої культури різних епох і народів дозволить вам краще зрозуміти єдність світової цивілізації, її своєрідність і характерні закономірності розвитку. Перед вами розкриється скарбниця, у якій зберігаються найкращі духовні цінності людства.

Перший розділ підручника «Мистецтво в просторі культури» познайомить вас із видами та жанровим розмаїттям мистецтва, навчить основ спілкування з ним. Адже кожен вид мистецтва має свою, особливу «мову».

Другий розділ «Основи художньої культури» присвячено історії розвитку світового мистецтва, його самобутності в культурному середовищі суспільства. З цього розділу ви дізнаєтесь про культурні надбання різних країн світу, про внесок українських митців у скарбницю світової культури.

Залучення до шедеврів світової художньої культури безмежне і багатогранне. Тож відобразити всі аспекти цієї надзвичайно цікавої теми лише в підручнику неможливо. Тому в ньому висвітлені найбільш вагомі та визначні явища художньої культури. За вами лишається право подальшого самостійного та більш глибокого дослідження. Ось чому наприкінці кожного параграфа наведені варіанти завдань для самостійної роботи, що допоможуть вам визначити особисті уподобання та інтереси в галузі художньої творчості.

Підручник містить багатий ілюстративний матеріал. Сподіваємось, ці крупинки золотого фонду світової художньої культури стануть основою вашого культурного запасу, який із часом обов'язково поповниться новими знаннями та духовними цінностями.

Читаючи підручник, намагайтеся зрозуміти, чому людина завжди прагнула вдосконалюватись, якими були ідеали кожної епохи і як вони змінювалися.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Перевір себе

Цікаво дізнатись

Творчі завдання

Пригадай

Мудрі вислови

Розділ I

МИСТЕЦТВО

В ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ

ТЕМА 1. Види і мова мистецтв

Художня культура є невід’ємною частиною духовної культури людства. Вона відкриває людині шлях до прекрасного. Основа художньої культури — мистецтво, яке в художніх образах відображає дійсність, концентрує в собі головні особливості естетичного ставлення до світу. Мистецтво покликане виховувати художній смак людини, розвивати її здатність до творчості за законами краси. Тож який зміст ми вкладаємо в поняття «мистецтво»?

§ 1. Мистецтво — основа художньої культури

Мистецтво для людини є такою ж потребою, як їжа і питво.

Федір Достоєвський

Мистецтво — водночас і творення, і пізнання світу, і спілкування. Воно звернене до почуттів людини і впливає на неї з великою силою, виховуючи через любов до прекрасного моральні якості. Ми слухаємо музику, читаємо книги, відвідуємо музеї, дивимось кінофільми й театральні вистави — і наше життя наповнюється красою, набуває нового змісту.

Леонардо да Вінчі. Фреска «Темна вечеря». Мілан (Італія)

Найдивовижніша властивість мистецтва — загальнодоступність. Адже його здатна сприймати будь-яка людина, незалежно від соціального статусу чи рівня освіти. Твори видатних митців — універсальна цінність, яка водночас належить усьому людству і є спадщиною духовного і практичного життя кожної окремої особистості.

Мистецтво справедливо називають підручником життя, прагнучи таким чином підкреслити його пізнавальне значення. Адже творчість — це не лише результат натхнення, вона безпосередньо пов'язана із розвитком суспільства, його традиціями і культурою. За витворами мистецтва й історичними пам'ятками, що дійшли до нашого часу, ми дізнаємося про життя, традиції, ідеали краси, філософію, побут людей різних часів.

Життєве призначення мистецтва полягає в його здатності порушувати важливі суспільні проблеми й тим самим впливати на світогляд та етичну позицію людей.

Види і мова мистецтва

Мистецтво як найважливіша частина культури проявляє себе у величезній різноманітності видів художньої творчості людини. Це театральна постановка і фільм, поема і симфонія, живописне полотно й архітектурна споруда, скульптура і ювелірний виріб. Кожен із видів мистецтва має свої особливості, а в цілому вони відображають усе багатство естетичного досягнення людиною світу. Для розрізнення окремих мистецтв існує спеціальне поняття — види мистецтва, тобто усталені форми його існування, що склалися історично.

Які види мистецтва вам знайомі? Що покладено в основу кожного з них?

Чим же відрізняються види мистецтва один від одного? Перш за все тим, що ми по-різному їх сприймаємо: художню літературу читаємо, музику слухаємо, твори образотворчого мистецтва дивимося, а кінофільми і спектаклі дивимося й слухаємо одночасно.

Сцени різноманітних сільськогосподарських робіт (Стародавній Єгипет)

Ваза-кратер (Стародавня Греція)

Голова Ольмека. Ла-Вента (Мексика)

Для розуміння особливостей того чи іншого виду мистецтва потрібно враховувати й те, яким матеріалом користується автор, створюючи витвір. Наприклад, живописець використовує фарби, музикант — звук, письменник — слово. У театрі, кіно, цирку основним матеріалом для творення художнього образу є сама людина — актор.

Є й інші особливості та ознаки, за якими відрізняють один вид мистецтва від іншого. Скульптура та живопис фіксують і передають один момент зображуваного явища, а в танці образ і зміст твору розкриваються за допомогою певної послідовності танцювальних рухів. Залежно від особливостей виражальних засобів види мистецтва поділяються на часові, просторові й просторово-часові (синтетичні).

Види мистецтва

Просторові	Часові	Просторово-часові (синтетичні)
Живопис Скульптура Графіка Архітектура Декоративно-ужиткове мистецтво	Музика Література	Хореографія Театр Кінематограф Цирк Естрада

Види мистецтва часто виявляють спорідненість між собою. Видатний італійський художник Леонардо да Вінчі так визначив цю спорідненість: «Музику не можна назвати інакше як сестрою живопису».

Взаємовплив різних видів мистецтва часто зумовлює виникнення дуже цікавих творів. Наприклад, відомий літературний твір М. Гоголя «Тарас Бульба» став основою створення шедеврів художнього, музичного, театрального й кінематографічного мистецтв. Проте, кожне з них

А. Герасимов. Ілюстрація до повісті
М. Гоголя «Тарас Бульба»

Фрагмент опери М. Лисенка
«Тарас Бульба»

Лісіпп. Гермес, який відпочиває

О. Роден. Рука творця

О. Архипенко. Та, яка крокує

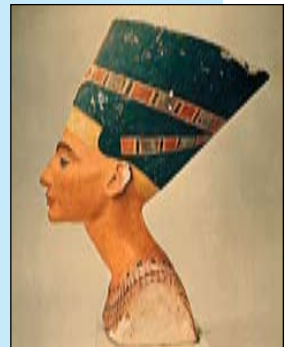
має свої можливості та межі, які митець не може порушити. Для гармонійного відображення дійсності недостатньо якогось одного виду мистецтва. В основу художніх творів покладені враження митця від навколишньої дійсності, але композитор, скульптор, художник, письменник висловлюють їх кожен своєю мовою. Спілкування з мистецтвом передбачає здатність сприймати його, розуміти його мову.

Художній образ

Одним із найважливіших понять у мистецтві є художній образ, який поєднує реальний світ і творчий задум митця. Художній образ — особливий спосіб відображення життя, характерний лише для мистецтва. У художньому образі автор не просто відтворює побачене або почуте, а й створює за допомогою слів, кольору, звуків або пластичної форми ще одну дійсність. Образ може бути простим, зрозумілим — реалістичним, а може бути й дуже складним, ґрунтуватися на символічному рішенні митця.

Учені з'ясували, що рух очей під час розглядання людиною будь-якого об'єкта відображує процеси її мислення. Для того, щоб отримати якомога повніше уявлення про предмет, ми обираємо ракурс, з якого найкраще видно всі його особливості. Отже, контури зображення — основні орієнтири для ока. Так, аналіз спостережень за глядачами, що роздивлялися скульптурний портрет єгипетської цариці Нефертіті, показав, що найчастіше обирається ракурс, у якому обличчя цариці постає в профіль. Саме він містить характерні риси портрета і дає можливість скласти повне і чітке уявлення про образ.

- Визначте призначення мистецтва.
- Назвіть види мистецтва.
- Чим зумовлене розмаїття видів мистецтва й чому кожен із них потрібен людині?
- Через художні засоби виразності, що наведені нижче, визначте види мистецтва: слово, звукоінтонація, колір, об'ємно-просторові форми, лінія, штрих, світлотінь, акторська майстерність.

- Створіть плакат або кросворд «Види мистецтва».
- У книзі італійського філософа Томмазо Кампанелли «Місто Сонця» розповідається про країну, де народ живе громадою й досяг спільної гармонії та щастя. Мореплавець, який відвідав Місто Сонця, розповів про красу, що оточує городян: «...в усьому місті стіни будівель, внутрішні й зовнішні, нижні й верхні, розписані чудовим живописом, який у дивовижно стрункій послідовності відображає всі науки». Подумайте і дайте відповідь: яку роль відігравали в цьому місті настінні розписи? Виконайте ескіз розпису, який би відображав найзначніші досягнення нашого часу.

- «Мистецтво полягає в тому, щоб у витворі його не було помітно» (Овідій).
- «Наш розум створює прекрасна, позначена природою форма, яку ми потім прагнемо виразити за допомогою фігур у мармурі, фарбах або в інший спосіб» (Мікеланджело Буонаротті).
- «Справжнє мистецтво не має часових меж. Воно — вічне» (Платон Майборода).
- «Мистецтво змиває з душі пил буденного життя» (Пабло Пікассо).

ТЕМА 2. ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

До групи візуальних видів мистецтва належать архітектура, скульптура, графіка, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво, художня фотографія. Кожен із них відрізняється способом відображення дійсності, творчими завданнями митців, специфікою матеріалів, потрібних для створення художнього образу.

§2. Архітектура. Скульптура

Особливості архітектури як виду мистецтва

Найбільшої похвали заслуговує той архітектор, який уміє поєднати в споруді красу і зручність для життя.

Лоренцо Берніні

Архітектура — мистецтво проектування й зведення будівель, споруд і комплексів відповідно до їхнього призначення, можливостей та естетичних уявлень суспільства.

Яким чином взаємодіють мистецтва в архітектурних спорудах?

Як вид мистецтва архітектура естетично формує оточення людини, прикрашає навколишнє середовище. Щоб краще розібратися в понятті «архітектура», визначимо умови, яким має відповідати кожна споруда. Давньоримський зодчий Вітрувій написав трактат «Десять книг про архітектуру», у якому сформулював три основні вимоги до архітектури: користь, міцність і краса. Формулювання давньоримського архітектора отримало назву «тріади Вітрувія». Розгляньмо ці елементи.

Архітектурний ансамбль майдану Святого Петра. Ватикан (Італія)

Функціональний бік архітектури. Жодне будівництво неможливе без чіткого уявлення про те, що і для чого споруджується. Говорячи про користь споруди, ми маємо на увазі першу й основну її характеристику — функціональність.

Пряме призначення будівлі виявляється в її зовнішньому вигляді, характері внутрішніх приміщень. Житловий будинок, храм і навчальний заклад — три різні типи споруд. У кожного з них є своє призначення: в одному випадку — для житла, у другому — для проведення релігійних обрядів, у третьому — для навчання. Але всі вони мають бути зручними.

Кожна епоха й кожен народ створювали свої, тільки їм властиві, типи будівель, зумовлені соціальним ладом суспільства, формою державної влади, побутовими особливостями, релігією, кліматичними та іншими чинниками. Яскравим прикладом архітектури Стародавнього Риму є базиліки, античні театри, цирки. У Середні віки основними видами монументальних будівель були феодальні замки, монастирі, величні міські собори, а XIX століття ознаменувалося появою великих промислових будівель та споруд.

Комплекс священних споруд. Карнак (Стародавній Єгипет)

Піраміди. Гіза (Єгипет)

Хотинська фортеця. Чернівецька область

Конструктивний бік архітектури. Будинки, як правило, будуються на тривалий термін, тому важливо, щоб кожен із них був довговічним, міцним.

Треба заздалегідь вибрати потрібний будівельний матеріал, зробити конструкції міцними. Технологічні особливості будівельних матеріалів визначають і характер конструкцій. Змінюючись від епохи до епохи, набуваючи в кожного народу особливих рис, будівельні матеріали істотно впливали на характер архітектурних форм певного часу.

Художній бік архітектури. Якщо будівля міцна і відповідає своєму призначенню, витвором мистецтва її може зробити лише краса. Дотримуючись цих вимог, митець створює шедевр архітектури, художній образ якого вражає уяву глядача. Що ж таке художній образ в архітектурі?

Будівлі й споруди бувають суворими та замкнутими, подібно до єгипетських пірамід або середньовічних замків. Естетичне поняття краси споруди для стародавніх єгиптян було пов'язане з величною монументальністю та масивністю. Таке уявлення про красу втілене і в архітектурі Середньовіччя. Готичні храми також величні, але їхня краса інша. Це архітектура, що ніби звільнилася від земного тяжіння і спрямувалася вгору, до неба.

Так різні уявлення про красу народжують різні архітектурні образи.

Три правила архітектури — користь, міцність і краса — тісно пов'язані між собою, доповнюють одне одного. «Неможливо було б назвати досконалою будівлю хоч і корисну, але недовговічну, так само, як і таку, що служить довго, але незручна, або ж ту, що має одне й друге, але позбавлена будь-якої краси» — це слова Андреа Палладіо, італійського архітектора епохи Відродження.

Давньоруська архітектура. Кіжі (Росія)

О. Німеєр. Палац національного конгресу. Бразилія (Бразилія)

Види архітектурної діяльності. Мистецтво архітектури покликане створювати та організовувати середовище, в якому перебуває людина. Існує певна класифікація архітектурної діяльності.

Види архітектури

Місто- будування	Об'ємне проектування (зодчество)			Ландшафтна архітектура
	Житлові будинки	Громадські будівлі	Промислові будівлі	

Містобудування — теорія і практика проектування й забудови міст, населених пунктів. При плануванні міста багато залежить від композиційного задуму архітекторів. Розподіл його частин, районів, співвідношення житлових територій із промисловими й багато іншого визначаються рельєфом місцевості, контуром берегової лінії, природними ресурсами, наявністю водних проток, залізничного транспортного вузла.

Об'ємне проектування пов'язане зі зведенням будівель і споруд. Архітектурні споруди класифікують залежно від їхнього призначення на житлові, громадські та промислові.

Архітекторові належить величезна роль у виборі естетичного оформлення житлової забудови, що визначає зовнішній вигляд населених пунктів, їхній масштаб, образ, колірну гаму.

Значною у сфері життєзабезпечення сучасного міста є роль громадських будівель. Вони поділяються на масові, що зводяться за типовими проектами, й унікальні, які є окрасою міста в цілому або одного з районів.

Виробництво і людина — ось два полюси проблеми, що постає перед архітектором, який зайнятий промисловим будівництвом. Великий масштаб і незвичність силуету виробничих будівель дають можливість створювати сміливі, оригінальні композиції.

Л. Корбюзьє.
Проект житлового масиву

Версальський парк
(Франція)

Ландшафтна архітектура пов'язана з організацією садів, парків та інших середовищ, для створення яких матеріалом є ландшафт та природна рослинність. Мистецтво створення садів і парків відоме людству із сивої давнини. До наших днів дійшла легенда про висячі сади Семіраміди — одного із семи чудес світу.

Амфітеатр («подвійний театр, театр по обидва боки») — архітектурний винахід стародавніх римлян. Свого часу в Римі було зведено кілька таких споруд, але пожежа, що сталася 64 р. н. е., знищила їх. Імператор Віспасіан видав наказ щодо побудови нового амфітеатру, який за розміром і красою мав перевершити всі попередні споруди. Так з'явилося на світ найвизначніше архітектурне диво Стародавнього Риму, що являло собою величезну будівлю овальної форми (завдовжки 188 і завширшки 156 метрів, лише арена вміщала близько 6 тисяч осіб).

Тут відбувалися бої гладіаторів, покази екзотичних диких тварин, театралізовані постанови полювання і навіть морських боїв. Офіційно ця будівля називалася амфітеатром Флавіїв. Згодом неподалік від неї було встановлено дуже високу статую — колос імператора Нерона. Вважають, що саме від неї, починаючи з VIII століття, архітектурна споруда перейняла назву Колізей, тобто «величезний».

Серед найвідоміших витворів садово-паркового мистецтва — парк Версаля у Франції, прекрасні сади Італії епохи Відродження. Майстер ландшафтної архітектури послідовно розгортає в просторі низку картин, чергуючи дальні й ближні плани, уміло розміщує природні й архітектурні акценти.

Ф. Брунеллескі. Собор Санта-Марія дель Фіоре. Флоренція (Італія)

А. Гауді. Фрагмент фасаду будинку Батльо. Барселона (Іспанія)

Художньо-композиційні засоби архітектури. Архітектура не зображає, а виражає характерні риси певної епохи й суспільства. Архітектурні споруди — це одягнені в камінь, метал або дерево «портрети» епохи. Основою мови архітектури є архітектурні форми, за допомогою яких митець прагне втілити свій задум.

Перше враження про будівлю ми отримуємо від її загальних архітектурних форм. Вони утворюють основну об'ємно-просторову структуру будівлі й називаються композицією. Під окремими архітектурними формами ми розуміємо архітектурні й декоративні елементи, що мають частковий характер стосовно всієї композиції будівлі. До них належать колони, карнизи, фронтони, наличники вікон і дверей, скульптурні деталі ззовні і всередині споруди.

Споруда може бути симетричною або асиметричною. В архітектурі багато чого ґрунтується на контрастах. Поєднання двох чи кількох елементів, які різко відрізняються один від одного за розмірами, формою і пропорціями, дає значний художній результат. Ще один прийом композиції — ритм. В архітектурі ритм — це поєднання й чергування об'ємів, кольорних плям, фігур, світла і тіні.

Особливості скульптури як виду мистецтва

Скульптура подібна до вимовленого слова.
І треба, щоб це слово було енергійним.

Етьєн Моріс Фальконе

Скульптура — один із видів просторових мистецтв, що з різних матеріалів створює об'ємні зображення. Основним предметом зображення в скульптурі є людина, але митець не копіює натуру — він створює нову форму, втілює творчу ідею.

Якими основними художніми засобами досягається виразність скульптури?

Об'ємно-просторова пластична мова скульптури. Скульптура має особливу художню виразність: вона об'ємна, її можна торкнутися, відчутти жорсткуватість чи гладкість поверхні, округлість форм.

Світло є дуже важливим для скульптурного мистецтва. Митець розташовує об'єми й маси так, щоб вони по-різному освітлювалися. Контрастна боротьба відблисків світла і тіні посилює враження руху. Будь-яка скульптура чутлива до світла. Вона оживає лише під його дією. Скульптура буде сприйматись по-різному при верхньому та боковому освітленні, у похмуру чи ясну погоду. І скульптори обов'язково враховують це під час роботи. «Тіні, божественна гра тіней на античних мармурах! Можна сказати, що тіні небайдужі до шедеврів. Тіні за них чіпляються, обдаровують убранням», — писав відомий французький скульптор Огюст Роден.

Велике значення для скульптури має матеріал, із якого вона зроблена. Під час створення образу враховуються виражальні можливості матеріалів, адже кожен із них має свій характер. Не випадково дивовижний портрет єгипетської цариці Нефертіті створений із піщанику. Поверхня цього матеріалу нагадує пористість людської шкіри, від нього ніби віє людським теплом. У мармуру інший характер, цей камінь наче світиться зсередини. У ньому втілюють ідеальні образи: материнство, любов.

Види скульптури. Скульптура має два основні види: кругла і рельєф. Кругла скульптура призначена для огляду з різних боків, вона «живе» у вільному просторі. Рельєфу також властива тривимірність, проте один із його вимірів — глибина — передається частково.

Які види рельєфів вам відомі? Визначте їхні спільні риси та особливості.

Тутмес. Скульптурний портрет цариці Нефертіті (Стародавній Єгипет)

Рельєф «Битва Лапіфа з кентавром». Парфенон (Стародавня Греція)

В. Бородай, М. Фещенко. Пам'ятний знак на честь 1500-річчя заснування Києва «Кий, Щек, Хорив та сестра їх Либідь»

Нецке «Слон».
(Японія)

А. Альгарді.
Бюст кардинала
Паоло Емілі Дзаккіа
(Італія)

Мирон. Дискобол
(Стародавній Рим)

Скульптура розрізняється і за призначенням. Велика за розмірами скульптура, яка виражає значні ідеї й закріплена в певному місці, називається монументальною. Це пам'ятники героям, культові зображення, меморіальні скульптури.

Скульптуру, що прикрашає парки, стадіони, храми, фасади будівель, фонтани, називають декоративно-монументальною.

Станковою називають скульптуру, яка виготовлена на спеціальному верстаті з поворотним кругом і призначена для прикрашання інтер'єрів приміщень.

Ще одним видом скульптури є дрібна пластика — невеликі фігурки: статуетки або композиції жанрово-побутового змісту. Такі вироби часто виконують роль сувенірів і дуже подібні до іграшок. Як скульптурні матеріали декоративна пластика використовує глину, дерево, виробне каміння, кістку, порцеляну, скло та інше.

Залежно від того, як художник зображає людину, скульптура поділяється на бюст і статую. Зображення кількох об'єктів — це фігурна група, або багатофігурна композиція. Залежно від змісту скульптури визначаються її жанри: портрет, тематична композиція, анімалістичний жанр (зображення тварин).

Сан-Сусі — резиденція короля Пруссії Фрідріха II.
Потсдам (Німеччина)

Вплив скульптури на духовний світ людини різнобічний. Вона організовує простір, прикрашає середовище, в якому живуть люди, стає ідейно-емоційним центром, увічне істинно людське, робить те, що є для нас дорогим і священним, наочно-зримим і близьким.

- Які основні вимоги висуваються до архітектури?
- Назвіть основні види архітектури.
- На єгипетських гробницях карбували написи «Прославляйте царя», на грецьких храмах — «Людина є мірою всіх речей» або «Пізнай самого себе». Як саме світосприйняття цих народів відбилосся в архітектурі?
- Порівняйте художньо-композиційні засоби архітектури і скульптури. Визначте схожість та відмінності.
- Назвіть види скульптури за призначенням.
- У яких жанрах працюють скульптори?
- Яку роль відіграє матеріал у створенні скульптурного образу?

- Складіть текст ведучого телепередачі, присвяченої архітектурній спадщині вашого міста (селища). Які об'єкти ви доберете для демонстрації? Чому?
- Виконайте ескізи архітектурних споруд різних епох.
- Виконайте ескіз фриза рельєфу для громадської будівлі свого міста або населеного пункту в техніці паперопластики.
- Організуйте візуальну подорож за темами: «Прогулянка Акрополем», «Сім чудес світу», «Мої улюблені вулиці, площі, будівлі».

- «Живопис — мистецтво, на яке можна дивитися; скульптура — мистецтво, яке можна обійти; архітектура — мистецтво, крізь яке можна пройти» (Ден Райс).
- «Зліпок передає тільки зовнішнє, я ж передаю і духовну суть. Я осягаю всю правду, а не тільки ту, яка дається оку. Я підкреслюю риси, що найбільше виражають настрої» (Огюст Роден).

Як виникла колона коринфського ордеру

Архітектурні грецькі стилі різняться за ордерами, тобто за розташуванням основних архітектурних частин споруди, серед яких головну роль відіграють колони. Таких ордерів три: доричний, іонічний, коринфський. Про виникнення коринфського ордеру існує прекрасна легенда, переказана Вітрувієм.

«Молода коринфська дівчина раптово важко захворіла й померла. Після похорону її годувальниця зібрала в кошик різні коштовності й дрібнички, які так любила її вихованка, віднесла їх до могили й поклала зверху, а щоб ці дрібниці якомога довше збереглися, вона прикрила кошик кришкою. Випадково виявилось, що кошик стояв на корінні аканфа. До весни аканф пустив паростки і пробився крізь отвори плетеного дна, але оскільки з боків кошика на нього тиснула вага кришки, рослина вигиналася по боках, утворюючи завитки.

Одного разу повз некрополь проходив скульптор Каллімах, якого за витонченість його робіт афіняни прозвали майстром. Він відзначив цей кошик, обрамлений ніжним молодим листям. Захоплений красою форми, майстер зробив за цим зразком капітелі колон в Коринфі».

Упродовж багатьох століть прекрасним зразком архітектури є давньогрецький Парфенон. Знавці кажуть: «У давньогрецького храму немає розмірів, у нього є пропорції».

Парфенон приголомшує красою простоти, поєднанням розрахунку і натхнення.

Безцінний скарб царя Птолемея

З прадавніх часів ювеліри вирізьблювали рельєфи на коштовних та напівкоштовних каменях. Такі зображення отримали назву «геми» (у перекладі з латинської «коштовний камінь»). Рельєф, що виступає над поверхнею каменя, називають каменю.

У Петербурзькому музеї Ермітаж зберігається найбільша та найвідоміша у світі каменя — каменя Гонзаго (III ст. до н. е.). Її вирізьблено з рідкого за розміром шматка тришарового сардонікса. На ній чітко виділяються профілі царя Птолемея II і його дружини Арсиної. Немов голоси музичного дуету кожний профіль доповнює та підкреслює красу іншого. Чоловічий профіль відблискує холодною білизною, а жіночий має теплий і ніжний відтінок старої слонової кістки. Свою назву каменя отримала від її першої відомої історикам власниці — маркізи Ізабелли Гонзаго.

Як було знайдено Венеру Мілоську

1820 року грецький селянин з острова Мілос, розташованого в Егейському морі, знайшов на своєму городі дивовижний скарб: старовинну мармурову статую, яка вразила його своєю досконалістю. Вона була захована в кам'яному гроті, тому добре збереглась. Так була відкрита одна з найвидатніших скульптур світового мистецтва — Венера (Афродіта) Мілоська. Поруч зі статуєю знайшли кам'яну плиту. Напис на ній свідчив, що цю статую створив Агесандр чи Александр (ім'я митця чітко не читалось).

Легенда розповідає, що дивовижну знахідку випадково побачив французький мандрівник Ж. Дюмон-Дюрвіль і розповів про неї у французькому посольстві в Туреччині. За скульптурою одразу було вряджено корабель. Проте селянин вже продав статую місцевому священникові. Той подарував Венеру перекладачеві константинопольського паші. Корабель прибув на острів Мілос у той самий момент, коли статую завантажували для відправки в Константинополь. Новий власник категорично відмовився продати статую французам. Тоді моряки вирішили заволодіти дорогоцінним витвором мистецтва за допомогою сили. Пролунали постріли з корабельних гармат, розпочався бій. Можливо, саме тоді у статуй були відбиті руки. Зрештою Венеру Мілоську відвезли у Францію й подарували королю Людовіку XVIII. Нині ця дивовижна статуя є однією з найголовніших окрас Луврського музею в Парижі.

§3. Графіка. Живопис

Художник повинен любити життя і доводити всім, що воно прекрасне.
Анатоль Франс

Графіка як вид мистецтва

Графіка — це мистецтво малюнка. З давніх часів дійшли до нас наскельні зображення, що належать до первісного мистецтва. Переважно це — сцени полювань на тварин.

Слово «графіка» в перекладі з грецької означає «пишу», «малюю». Ілюстрації в книжці, зарисовки й карикатури в газеті, оформлення упаковки різних товарів, плакати на вулиці — усе це твори художників-графіків. Вирішальна роль у графіці належить малюнку.

Які засоби виразності притаманні графіці? Назвіть їх і дайте характеристику.

Види графіки

Оригінальна	Тиражна	Промислова
-------------	---------	------------

Графічні твори, виконані художником в єдиному екземплярі, мають, як і в живописі, самостійне значення. Таку графіку називають **оригінальною**. Це малюнки й композиції, виконані олівцем, тушшю, пером та іншими графічними матеріалами. Графічні зображення в кольорі припускають застосування акварелі, темпері, пастелі. Від живопису їх відрізняє те, що вони виконані не на полотні, а на папері.

До **тиражної** графіки належать усі види естампів і гравюр, які від малюнків відрізняються тим, що можуть бути розмножені у великій кількості примірників. Найпоширенішими різновидами тиражної графіки є книжкова ілюстрація та плакат.

Бизон. Розпис печери
Альтаміра (Іспанія)

К. Хокусай. Гора Фудзі в ясну погоду

М. Мануїлов. Афіша «Цирк Клоун Енгібаров»

Упаковки товарів

В. Победін. Промислові знаки

Графіку використовують і для оформлення предметів побуту. Це **промислова**, або прикладна, графіка. Вона вельми різноманітна: художнє оздоблення упаковки і етикеток для різних товарів, оформлення театральних і концертних програм, квитків, буклетів, поштових конвертів і листівок, марок. Художники-графіки працюють над створенням фабричних, видавничих і торгових марок, емблем, грошових знаків.

Новим видом графічного мистецтва є комп'ютерна графіка. Але докладніше про неї ми поговоримо в окремому параграфі.

Живопис і його художні засоби

Ми дивимось на художнє полотно. У душі народжується захоплення красою образів, умінням художника передати їх життєву силу. І раптом ми починаємо усвідомлювати, що картина «розмовляє» з нашим серцем. Ті почуття, думки та емоції, які володіли автором під час її створення, якимось дивним чином знаходять відгук і в нашій душі, свідомості. Тож картина — це не просто майстерно виконане копіювання реальності, вона передає через зображення знання художника про навколишній світ. Цю думку якнайкраще підтверджують слова Леонардо да Вінчі: «Живописець, який безглуздо змальовує, керуючись практикою й думкою ока, подібний до дзеркала, що відображає предмети, протиставлені йому, не володіючи знанням про них».

Леонардо да Вінчі.
Мадонна Бенуа

Основним виражальним засобом живопису є колір. Він надає твору особливої життєвості, емоційної виразності, робить зображення повноцінним та переконливим. За допомогою кольору художник-живописець передає забарвлення предмета, його об'єм, віддаленість, глибину, простір середовища. Гармонія кольорів у картині називається колоритом. Саме він викликає у глядача перші враження про твір. Ще не осягнувши змісту картини, не осмисливши її сюжету, ми переймаємося настроєм, переданим художником за допомогою колориту.

Кольорознавство — наука про колір. З попереднього навчального курсу «Образотворче мистецтво» ви вже знаєте, що існують дві шкали кольорів: спектральні становлять хроматичну шкалу, а відтінки сірого — ахроматичну.

Які властивості притаманні ахроматичним та хроматичним кольорам?

Види живопису. За своїм практичним призначенням живопис поділяється на монументальний, станковий, театральньо-декораційний, іконопис та декоративний розпис предметів побуту. Докладніше ми зупинимось на характеристиці станкового та монументального видів живопису.

Станковий живопис призначений для оглядання в приміщенні. Це — картина, яка виконується на мольберті. Такі твори не закріплені у певному просторі, їх можна переміщувати. Саме станковий живопис становить експозиції музеїв і галерей.

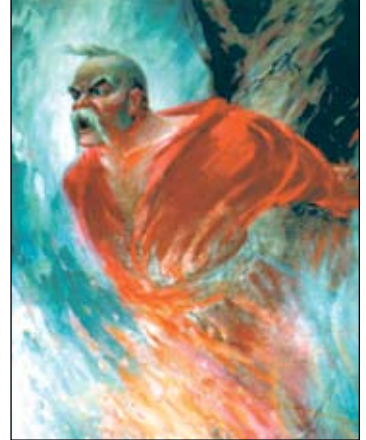
Монументальний живопис, на відміну від станкового, обов'язково пов'язаний із площиною будівлі. Його призначення — оздоблювати витвори архітектурного мистецтва, створювати гармонійне середовище

Мікеланджело. Фреска «Створення людини». Сикстинська капела (Італія)

І. Рєпін. Запорозжці пишуть листа турецькому султану

В. Сошенко. Тарас Бульба

приміщень. Твори такого виду живопису розрізняються за технікою виконання. Найбільш поширеними серед них є настінний розпис, фреска, мозаїка, панно, сграфіто, вітраж.

Жанри живопису. Тематична різноманітність подій людського буття, необмежена кількість об'єктів предметного світу та пильний інтерес до них художників зумовили виникнення протягом XVII—XX століть жанрів живопису: пейзажу, портрета, натюрморту (за об'єктами зображення) й анімалістичного, історичного, міфологічного, біблійного, батального та побутового (за сюжетно-тематичною спрямованістю). Часто у творах живопису жанри або їхні елементи поєднуються, чіткого розмежування між жанрами не існує.

Напевне, вам добре відома картина І. Рєпіна «Запорозжці пишуть листа турецькому султану». На прикладі цього твору легко прослідкувати поєднання історичного, побутового, портретного та елементів пейзажного жанрів. Цікаво, що перед роботою над картиною Рєпін відвідав чернігівське село Качанівку — маєток В. Тарновського, відомого колекціонера предметів козацької старовини. Художник зображав на папері не тільки рушніці, шаблі, гармати, але й пряжки, пояси, шитво на козацькому одязі, мідні глечики й похідні чорнильніці, бандури, кобзи, навіть печатку на гетьманській грамоті. Вражає кількість етюдів, написаних із місцевих селян, візника та самого Тарновського.

У картині українського художника В. Сошенка «Тарас Бульба» також важко однозначно визначити жанр: її можна віднести як до портретного, так і до історичного жанру. Образ Тараса Бульби не мав реального прототипу, але в ньому автор втілює кращі риси українського козацтва, передає історичний дух епохи боротьби нашого народу за волю і незалежність.

Із полотном «Несення хреста» видатного італійського художника Рафаеля трапилась надзвичайна історія. Митець написав картину для одного з монастирів Палермо. На полотні був зображений Ісус Христос, який несе хрест крізь натовп.

Торговельне судно, на якому перевозили цю картину, потрапило в шторм і загинуло разом із людьми й усім крамом. Лише картину Рафаеля — така була воля провидіння — хвилі винесли до генуезької гавані. Абсолютно неушкодженою її дістали з ящика і перевезли в Палермо. За висловами живописця Вазарі, це полотно вважалося такою ж видатною пам'яткою острова Сицилія, як вулкан Етна.

- Розкажіть, що відрізняє графіку від інших видів образотворчого мистецтва.
- Які види графіки вам відомі? Укажіть особливості кожного з них.
- Які техніки графічного мистецтва застосовуються художниками-ілюстраторами?
- Розкажіть про основні види живопису та їх особливості. З якими живописними жанрами ви знайомі?
- Які шедеври живопису ви знаєте? Пригадайте, у якому жанрі досягли художнього визнання відомі вам художники.

- Складіть діалог на основі такої ситуації: ваш співрозмовник — шанувальник живопису. Розпитайте його про музеї, художні виставки, попросіть розповісти про найцікавіші, на його думку, живописні полотна.
- Виконайте пейзаж рідного краю. Засобами живопису передайте настрій, своє ставлення до зображеного.
- Підготуйте повідомлення «Мій улюблений жанр живопису».
- Плакат відгукується на найзлободенніші події сучасності. Охорона природи — одна з гострих проблем нашого часу. Створіть ескіз плаката на екологічну тему.

- «Живопис, як і поезія, вибирає у Всесвіті те, що найкраще відповідає його цілям... Завдяки цьому мудрому методу художник стає творцем і перестає бути покійрно підкореним копійством» (Франсіско Гойя).
- «Дрібнички, деталі — не головне. Головне — розгледіти душу» (Олександр Мурашко).
- «Художник пише не те, що бачить, а те, що побачать інші» (Поль Валері).

§ 4. Декоративно-ужиткове мистецтво

Народне мистецтво наймогутніше, найхарактерніше, воно створене генієм усього народу за довгі віки існування нації.

Іван Гончар

Народна вишивка, ткацтво, писанкарство, килимарство, гончарство, іграшка, художня обробка металу, дерева та шкіри, ювелірні вироби — усе це види декоративно-ужиткового мистецтва. «Декоративне» в перекладі з латинської означає «прикрашене», а «ужиткове» вказує на практичну користь предметів. Відомий український скульптор І. Гончар сказав: «Усі чи майже всі предмети народного мистецтва виконують в житті нашого народу не одну функцію, а дві або й три: ужиткову, обрядово-ритуальну та мистецько-декоративну».

З прадавніх часів людству було властиве прагнення наповнити своє життя та оточуючий предметний світ красою. Із цією метою прості тканини оздоблювали вишивкою, посуд — вишкрябаним та кольоровим орнаментом, металеві речі карбували, вкривали насічкою. Так кераміка, зброя, одяг, меблі, особисті речі перетворилися на вироби мистецтва і стали задовольняти естетичні потреби людини. Вони зберегли свою утилітарну* першооснову та призначення, але тепер ними можна було милуватися, прикрашати побут. Ці вироби містять як матеріальні, так і духовні ознаки, отже, і цінуються вже не лише тому, що корисні, а й тому, що в них поєднані дорожочінність матеріалу, майстерність виготовлення й витонченість оздоблення.

Вишиті рушники, різьблені гарні підсвічники, оздоблена інкрустацією зброя та багато інших ужиткових виробів є найважливішими елементами художньо-змістового предметного середовища. Їхні краса і користь урівноважені й гармонійно доповнюють одна одну.

Вироби
українського
декоративно-
ужиткового
мистецтва

* Утилітарний — призначений для практичного застосування.

Глечик із Феста
(Егейська культура)

Предмети Старорязан-
ського скарбу (Росія)

Топірці. Івано-Франківщина

Бажання людей прикрашати себе, свій одяг, житло та предмети інтер'єра втілювалось у створенні надзвичайно витончених ювелірних виробів, самобутніх національних костюмів, декоративних предметів побуту. Користь цих виробів, як правило, полягає в тому, що вони гарні. Проте їхня краса дуже змістовна, адже відображає матеріальні й духовні цінності суспільства, його традиції і соціальний устрій.

Декоративно-ужиткове мистецтво дуже поширене і в наш час. Справжні умільці на основі традиційних канонів створюють шедеври національної культури, якими пишається не одне покоління людей. У дійсно художньому виробі все має бути узгоджене, підпорядковане єдиному задуму: призначення, конструкція, форма, матеріал, колір, візерунок.

Народні художні промисли

Народні художні промисли — це унікальні осередки народної творчості, що історично склалися й існують понині. Це — живі пам'ятки національної культури.

Кожен народ створив художні образи, що відображають його ідеали й поняття про добро і зло. Риси національного характеру, зумовлені навколишньою природою, життєвим устроєм, історією народу, знаходять своє відображення в національних художніх промислах.

Найпершим виробництвом, що виділилося в самостійне ремесло, була *художня обробка металу*. Металеві вироби відливали у фігурних формах або кували, карбували, вкривали інкрустацією, насічками. Візерунок ніби прикладався до предмета, і той ставав гарнішим, ошатнішим, більш вишуканим.

Художня обробка дерева на території країн, багатих лісами, має глибокі традиції. Дерево здавна було головним матеріалом, із якого

Дерев'яна іграшка.
Яворівщина

Косівські керамічні вироби.
Івано-Франківщина

Рушник. Сумщина

будували житло, виготовляли начиння, майстрували іграшки. В оформленні житла широко застосовувалися різьблення й розпис по дереву.

Одним із визначних центрів художньої обробки дерева в Україні є Яворівщина. Місцеві різьблярі по дереву володіють навичками рельєфного, плаского, ажурного різьблення. Широко відомі яворівські іграшки з рухомими елементами, що відрізняються оригінальною конструкцією та яскравим жовто-червоним забарвленням: коники, візочки, метелики, пташки.

Одним із головних народних промислів є **кераміка**. Історія зберегла чудові зразки керамічного мистецтва. Воно вражає різноманітністю техніки виконання та призначення виробів: від простих глиняних фігурок і примітивного посуду до вишуканих виробів із тонкої порцеляни. Художні традиції українського народу передані в косівській, опішнянській та гуцульській кераміці. Невід'ємною частиною цього народного промислу в Україні є дитяча іграшка — скульптурні зображення людей (пані, козак, вершник) і тварин та птахів (коник, баранець, козеня, курочка, півник, качечка). Виготовляли українські гончарі й іграшковий посуд, що відтворював усі традиційні форми глиняних виробів (горщик, глечик, дійничка, мисочка тощо).

Українські гончарі дуже ретельно підходили до вибору матеріалу для своїх виробів. Нерідко матеріал і спосіб виготовлення гончарного виробу залежали від того, для якого продукту він був призначений. Приміром, вважалося, що на якість сметани впливає посуд, у якому вона виготовляється. Подекуди для молочних горщиків та глечиків гончарі використовували глину, яку збирали з пальців при формуванні інших керамічних виробів (так звані «слимаки»). Гончарі пояснювали це тим, що господині збирають сметану так, як гончар глину з пальців знімає.

Прекрасними зразками народних промислів є *ткацтво* та *вишивка*. Прядінням і ткацтвом, як правило, займалися жінки та дівчата. Ткацький верстат був у кожній родині, а тканини, що виготовлялися на ньому, за призначенням поділялися на три групи: для одягу, упорядкування житла та господарських потреб. Із далеких часів дійшли до нас унікальні текстильні техніки, зразки самобутніх яскравих візерунків. Окрім того, ткани вироби оздоблювали різноманітною вишивкою, мереживом.

Костюми народів світу

Костюм — це одночасно одяг і вбрання, у ньому поєднуються і практичність, і утилітарність, що впливають із суті костюма як одягу, й естетичність, пов'язана з його призначенням як вбрання.

Які рослинні мотиви присутні в орнаментах одягу різних народів світу?

Оскільки костюм є елементом суспільно-побутового призначення, частиною матеріальної культури, галуззю ужиткового мистецтва, він і формується в тісній залежності від розвитку суспільства. Виникаючи на певній стадії суспільного розвитку, типи костюма історично розвивалися, зазнаючи еволюції залежно від змін у самому суспільному ладі.

На костюм та появу в ньому тих чи інших особливостей діють такі фактори: техніка виробництва, спосіб життя й основні заняття населення. Дуже важливу роль у костюмі відіграє художнє оформлення, зумовлене національними особливостями побуту, різними аспектами суспільної ідеології — релігією, морально-етичними нормами, мистецтвом, естетичними смаками народу.

Національні костюми народів світу: а — Північна Америка, б — Європа (Шотландія), в — Південна Африка

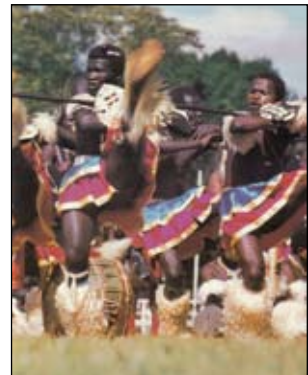
а

б

в

Всесвітня історія костюма дає можливість простежити різні тенденції розвитку художньої культури країн Європи і Сходу. Активні міжнародні контакти зумовили взаємопроникнення і творче використання досягнень різних культур. Це відобразилося в одязі: виникненні нових елементів костюма, запозиченні стилю.

На противагу Європі країни Сходу зберігали свої давні етнічні традиції у формі костюма, що відповідало релігії, природним умовам, етичним нормам і естетичним уявленням.

Для національних костюмів кожного народу характерні типові мотиви орнаменту, символіка улюблених кольорів, набір компонентів, які відповідають національним традиціям.

Український костюм

Наш народ як самобутня нація створив багатогранну культуру, елементом якої є народний костюм. В Україні склалися досить стійкі традиції національного вбрання, які формувалися упродовж історичного розвитку. Про це свідчать археологічні знахідки на території України.

Витоки українського народного одягу тісно пов'язані з традиціями Київської Русі. З того часу відомий найпоширеніший вид жіночого одягу — довга сорочка, підперезана поясом. Поступово український жіночий костюм змінювався, його характерними елементами стали сорочка-вишиванка, запаска або плахта та керсетка. Костюм доповнювався різнобарвними стрічками, намистом, що надавало йому святковості.

Особливим елементом жіночого одягу був головний убір: незаміжні дівчата носили вінок, а заміжні жінки — високий очіпок. Залежно від регіону головні убори відрізнялися формою та багатством оздоблення.

Чоловічий одяг був не менш яскравим та виразним. Він складався з довгої сорочки, широких шароварів або вузьких штанів, безрукавки й пояса з довгими китицями. Влітку повсякденним головним убором українських чоловіків були солом'яні брилі. На Гуцульщині та в Карпатах чоловіки носили чорні фетрові капелюхи.

У сучасному повсякденному одязі українців переважає європейський стиль. Але національні традиції живуть і досі.

Дівочий національний одяг. Київщина

Народні традиції в сучасному костюмі

- Назвіть основні вимоги, яким має відповідати витвір декоративно-ужиткового мистецтва. Які народні художні промисли ви знаєте?
- Які функції виконує одяг? Чому він є невід'ємною частиною культури будь-якого народу?
- Назвіть чинники, що впливають на формування особливостей національного одягу.
- Яким чином традиційні елементи національного одягу відбиваються в роботах сучасних дизайнерів?

- Створіть із друзями декоративне панно «Квіти України» (колективна робота в техніці аплікації або витинанки).
- Підготуйте виставку предметів декоративно-ужиткового мистецтва «Скарбничка моєї родини».
- Розробіть маршрут експедиції «Народні промисли рідного краю».

- «Красу було неможливо відокремити від користі, а користь — від краси. Майстра називали митцем, а митця — майстром. Інакше кажучи, краса перебувала в розчиненому, а не кристалічному, як нині, стані» (Василь Белов).
- «Витвори народного мистецтва визначні передусім своєю доцільністю. Вони дають наочне уявлення про те, що люди, які їх створили, користувалися ними, відчували в усьому міру прекрасного» (Іван Лямін).

§ 5. Художня фотографія. Комп'ютерна графіка

Кожне мистецтво має ніби дві півкулі: задум і виконання. Вони відокремлені незмірними просторами.

Оноре де Бальзак

Художня фотографія

Фотомистецтво — це створення технічними засобами зорового образу документального значення, який виразно й достовірно відбиває момент дійсності.

Слово «фотографія» в перекладі з грецької означає «світлопис». Мистецтво фотографії посідає важливе місце в сучасній культурі.

а

б

в

Світлини: а — В. Пилип'юк. Міський пейзаж; б — В. Гиппенрейтер. Натюрморт; в — В. Малишев. Портрет балерини М. Плісецької

Документальна точність фотографічних зображень і порівняно простий спосіб їх отримання відкрили значні можливості використання фотографії в різних галузях творчої діяльності людини. На основі цього виду мистецтва розвинулися ілюстраційна поліграфія, художнє та документальне кіно. Окрім того, фотографія є одним із найпоширеніших видів сучасного образотворчого мистецтва.

Яку роль відіграє фотографія у житті людини?

Художня фотографія — перший вид мистецтва, що розвинувся на основі науково-технічних досягнень XIX—XX століть. Французький винахідник Н. Ньепс у 1826 році отримав фотографічне зображення краєвиду з вікна своєї майстерні. Спосіб отримання такого зображення удосконалили у своїх роботах французький художник Л. Дагер і англійський учений Ф. Тальбот.

Офіційним «днем народження» фотографії вважають 7 січня 1839 року. Цього дня на засіданні Паризької академії наук було повідомлено про винахід унікального технічного апарата — дагеротипу, яким можна отримати візуальні зображення об'єктів на світлочутливих матеріалах.

Авторами патенту були художник Луї Дагер і винахідники Нисефор Ньепс та Фокс Тальбот. Хімічна обробка давала можливість зберегти малюнок, створений світлом. Так почалась ера фотографії.

С. Тарасов. Замок Свірж (світлина). Львівщина

Мандрівники, етнографи, природодослідники швидко зрозуміли, що фотоапарат стане незамінним помічником у їхній діяльності. Згодом і майстри образотворчого мистецтва почали використовувати фотографію як допоміжний засіб для фіксування потрібних ракурсів, положення тіла, типів облич. Фотографи ж, у свою чергу, залучали художників до коригування фотографічних зображень — ретуші.

Особливості художньої фотографії. Фотографії довелося довго шукати власне місце серед інших видів мистецтва. Фотографи працювали в традиційних для живопису жанрах портрета, міського і сільського пейзажу, натюрморту, жанрової сцени. Деякі з них навіть робили олівцем ескізи своїх майбутніх творів. Таку фотографію називають постановочною, картинною. Митці, які працювали в жанрі постановочної фотографії, прагнули передати красу навколишнього світу та людини, її почуття, емоції, характер.

Документальна (моментальна, хронікальна, репортажна) фотографія спрямована на прямий контакт із життям. У цьому випадку йдеться не про приховування, а, навпаки, про висвітлення всіх подробиць навколишнього світу. Фотографи, які працюють у цих жанрах фотомистецтва, допомагають нам по-новому побачити звичні предмети й події, знайти незвичайне у звичайному.

Найголовніша перевага художньої фотографії — можливість фіксувати реальні події та передавати дійсність безпосередньо такою, якою її побачив митець. Фотограф-художник завжди поєднує у своїй творчості технічні навички й образотворче мистецтво. Бути фотографом художньої фотографії — це перш за все бути тонким психологом, який уміє розкрити й показати сутність того, що відбувається.

Комп'ютерна графіка

Ми знаємо, що за допомогою комп'ютера можна не лише друкувати тексти, виконувати креслення і схеми, але й створювати витвори мистецтва. Комп'ютерна графіка — ще один вид мистецтва, з яким ми зустрічаємося щодня: оригінальні заставки до телепрограм, ігри, рекламні плакати, логотипи, комп'ютерна мультиплікація.

Чим відрізняється комп'ютерна графіка від звичайної? Створюючи такий витвір, художники виконують композицію із ліній, об'ємних елементів, візерунків, кольорових плям на екрані дисплея, а потім роздруковують отримані зображення.

Сучасна комп'ютерна графіка має два принципово різні напрями: створення оригінальних зображень та обробка вже наявних. Найбільш масовим є другий напрям, який не вимагає особливих художніх навичок. Типовим зразком такого твору є колажна композиція, виконана з фрагментів фотографічних зображень і готових графічних елементів. Вам, напевно, відомі такі назви, як Adobe Photoshop або Corel Draw. Це — найвідоміші комп'ютерні програми, які дають можливість створювати оригінальні високохудожні роботи.

Види й особливості комп'ютерної графіки. Усі витвори комп'ютерної графіки поділяють за засобами виконання на дві категорії: двовимірні та тривимірні.

За допомогою двовимірної графіки створюють пласкі зображення, побудовані на основі простих ліній, геометричних фігур та кольорових плям. Це — фірмові логотипи, книжкові ілюстрації, художні шрифти, заставки й меню до комп'ютерних ігор. Найвідоміші різновиди двовимірної графіки — векторна та растрова. Растрова графіка надає широких можливостей щодо удосконалення фотографічних зображень, створення на їх основі нових художніх образів.

Зразки комп'ютерних колажів

Растрова графіка

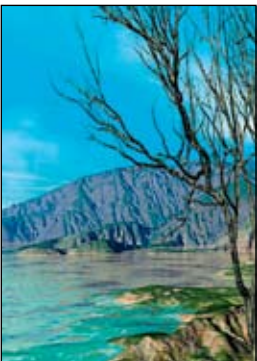
Векторна графіка

Останнім часом усе більшої популярності набувають художні образи, отримані за допомогою тривимірної комп'ютерної графіки (3D). Перевага такого зображення полягає в тому, що воно створює ілюзію об'єму, простору, подібного до реального. Тривимірна графіка активно застосовується в мультиплікації, кінематографії, телебаченні, комп'ютерних іграх.

Художня робота на комп'ютері — це швидкість створення графічного образу, нові можливості варіювати зображення, переміщувати його по робочій площині, збільшувати або зменшувати, вдосконалювати за допомогою спеціальних редакторів.

Приклади 3D-графіки: а — комп'ютерна гра, б — кадр із науково-популярного фільму «Прогулянки з динозаврами», в — кадр із мультиплікаційного фільму «Мадагаскар»

а

б

в

- У яких сферах діяльності використовують фотографію?
- Що споріднює мистецтво фотографії та образотворче мистецтво? Якими якостями має володіти фотохудожник?
- Назвіть основні напрями розвитку комп'ютерної графіки. Які електронні графічні програми вам відомі?
- Які переваги має комп'ютерна графіка порівняно з іншими видами образотворчого мистецтва?

- Виберіть із домашньої колекції кілька світлин певного жанру (портрет, пейзаж, жанрові сцени). Проаналізуйте їх композицію.
- Доберіть із журналів або газет фотографії, які свідчать про певне явище в суспільстві. Проаналізуйте роботи різних фотокореспондентів.
- За допомогою засобів комп'ютерної графіки виконайте малюнок в одному з жанрів: пейзаж, натюрморт, анімалістичний жанр.
- Створіть анімацію на тему «Метелики, що пурхають».

- «Фотографія муміфікує час» (Анрі Базен).
- «Фотографія має незвичайну здатність перетворювати всі свої об'єкти на художні твори» (Сьюзан Зонтаг).
- «Небезпека не в тому, що одного разу комп'ютер почне мислити як людина, а в тому, що людина одного разу стане мислити, як комп'ютер» (Сідні Дж. Харріс).
- «Наш час пишається машинами, які вміють мислити, і пасують перед людьми, які теж це вміють» (Г. Мамфорд Джонс).

ТЕМА 3. ЖАНРОВА ПАЛІТРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Музика супроводжує людину протягом усього її життя. У роботі вона допомагає знайти ритм, під час подорожі — подолати втому, в горі й радості — висловити почуття. Щоб зрозуміти й полюбити музику, потрібно перш за все навчитися її слухати. Для цього слід знати особливості музики як виду мистецтва, розуміти своєрідність музичного образу й тих художніх засобів, за допомогою яких він створюється.

§6. Музичні жанри й форми

Музика — найпоетичніше, наймогутніше, найживіше з усіх мистецтв.

Гектор Берліоз

Світ людських почуттів, роздумів надзвичайно складний і різноманітний. Жанрове багатство музичного мистецтва повною мірою відображає всі грані духовного світу особистості, передає найтонші відтінки її переживань та емоцій. Музика — дзеркало, у якому кожна людина може побачити свою душу.

Усі музичні твори можна поділити на вокальні (пов'язані з людським голосом, зі словом) та інструментальні (ті, що виконуються на музичних інструментах).

Вокальна музика

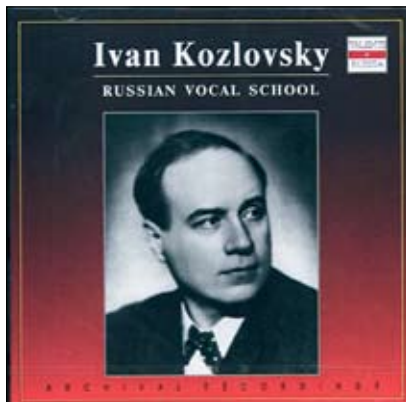
Межі вокальної музики надзвичайно широкі: від одноголосних пісенних мелодій до великомасштабних творів у хоровому виконанні. Серед жанрів вокальної музики: пісня, романс, опера, ораторія, кантата. У всіх вокальних творах вирішальна роль належить голосу.

Пісня — найпоширеніший жанр вокальної музики. Серед безлічі різновидів пісень — пісні народні і пісні, створені композиторами. Визначним реформатором пісенного жанру вважається австрійський композитор Франц Шуберт, автор понад 600 пісень. Його високохудожні цикли пісень «Прекрасна мірошниця» та «Зимовий шлях» набули світової популярності.

Між композиторською музикою та народною піснею існує постійний взаємозв'язок. В операх, симфоніях, камерній музиці композитори часто звертаються до народної пісні, передаючи її інтонації, особливості мелодики.

Франц Шуберт

Обкладинка платівки із записом романсів у виконанні І. Козловського

Виступ Національного академічного народного хору ім. Г. Верьовки

До жанрів вокальної музики належить і **романс** — невеликий твір для голосу з інструментальним супроводом. Він виник у середовищі художньої інтелігенції, яка прагнула зрозуміти народ, наблизитися до нього. Видатними майстрами романсу були російські композитори М. Глінка, О. Аляб'єв, П. Чайковський та український композитор М. Лисенко. Романси бувають побутові, ліричні, любовні. Вони передають піднесені почуття, глибоко особисті настрої. Неперевершеним виконавцем романсів був видатний український співак І. Козловський.

Які романси українських композиторів ви знаєте? Які емоції вони передають?

У всі часи композитори приділяли велику увагу **хоровій музиці**. Світової популярності набули хорові твори Й. С. Баха, В. А. Моцарта, М. Глінки, М. Леонтовича, Д. Бортнянського та інших світових класиків. Хор — це співацький колектив, який виконує вокальну музику, переважно багатоголосу. Розрізняють хори однорідні (чоловічі, жіночі, дитячі) та змішані. Частіше за все в музичній практиці зустрічаються змішані хори, які складаються із чотирьох партій: дві жіночі — сопрано й альти, і дві чоловічі — тенори і баси. За виконавською манерою й репертуаром хори поділяються на академічні та народні.

Значний внесок у розвиток хорового співу зробили українські композитори Б. Лятошинський, М. Березовський, П. Майборода, Л. Ревуцький, І. Шамо та інші.

Серед вокальних жанрів найпоширенішими є кантати й ораторії у виконанні хору та симфонічного оркестру.

Симфонічний оркестр

Камерний оркестр

Ораторія і кантата — це великі твори урочистого або оповідно-епічного характеру. Всесвітньовідомі твори цих жанрів створили Й. С. Бах, В. А. Моцарт, Л. Бетховен, Д. Шостакович, М. Лисенко, Г. Свиридов.

Назвіть спільні та відмінні риси ораторії і кантати.

Інструментальна музика

Інструментальна музика існує в безлічі різноманітних жанрів і форм. Залежно від складу виконавців вона поділяється на камерно-інструментальну та симфонічну.

Камерно-інструментальна музика створена для виконання невеликим складом виконавців (солісти, дуети, тріо, квартети та інші ансамблі). Найпоширенішими її жанрами є соната, сюїта, квартет, ноктюрн, прелюдія.

Симфонічна музика виконується симфонічним оркестром. Великі симфонічні оркестри справедливо вважаються вершинним завоюванням музично-виконавської культури.

Чотирнадцяту сонату Л. Бетховена названо «Місячною» не самим автором, а поетом-романтиком Л. Рельштабом, другом австрійського композитора Ф. Шуберта. Така назва назавжди закріпилася за цим музичним твором, хоча і не зовсім відповідає його змісту. У 1799 році Бетховен познайомився із сім'єю графа Ф. фон Брунсвіка. Соната присвячена родичці сімейства — Джульєтті Гвиччарді. Нерозділене кохання Бетховена знайшло своє відтворення в музиці чотирнадцятої сонати, яка має також авторський підзаголовок — «Майже фантазія».

З яких основних груп складається симфонічний оркестр? Які музичні інструменти входять до їх складу та якими є їхні основні функції?

Для симфонічних оркестрів створені симфонії, сюїти, поеми, увертюри, концерти. Існує багато відомих симфонічних оркестрів, що мають світову музичну славу. Це оркестри Лондона, Дрездена, Варшави, Києва, Москви, відомі не лише у своїх країнах, але й далеко за їх межами.

- Наведіть відомі вам приклади симфонічних творів.
- Розкажіть про вокальну музику, її жанри. Назвіть видатних композиторів і виконавців.
- У яких музичних жанрах може бути представлена камерно-інструментальна і симфонічна музика? Назвіть композиторів, які зробили значний внесок у розвиток музичного мистецтва у царині симфонічної та інструментальної музики.

- З якими кольорами й образами асоціюються у вас звуки арфи, скрипки, віолончелі, сопілки, труби, фортепіано? Створіть ці образи.
- Послухайте будь-який твір камерно-інструментального жанру. Наприклад, вальс із «Серенади для струнного оркестру» П. Чайковського, «Форель» (IV частина квінтета ля-мажор) Ф. Шуберта або «Зима» із циклу «Пори року» А. Вівальді. Доберіть до нього вірш, твір живопису або графіки, які б передавали своїми художніми засобами цей музичний образ.
- Підготуйте розповідь «Світ людської душі в музичних образах» про життя і творчість одного з видатних українських композиторів.

- «Музика облагороджує моральність» (Арістотель).
- «Без музики життя було б помилкою» (Фрідріх Ніцше).
- «Українська пісня приховує в собі таємницю не лише співзвучності з космічними ритмами, з голосами природи — у ній діє ще дивовижна магія нашої мови: кожне слово не просто мовить, а переливається дивними самоцвітами природної краси і само творить світ» (Марія Чумарна).

§ 7. Музично-театральні жанри

Музика — посередниця між життям розуму і життям почуттів.

Людвіг ван Бетховен

Союз двох видів мистецтва — музики і театру — є першоосновою найпопулярніших музично-театральних жанрів, до яких належать опера, балет, оперета, мюзикл.

Опера — музично-сценічний твір, що поєднує вокальну й інструментальну музику, поезію, драматургію, хореографію та образотворче мистецтво (костюми, декорації). Завдяки синтезу мистецтв опера є не тільки найскладнішим, але й найяскравішим із музичних жанрів. Вагомий внесок у розвиток оперного мистецтва зробили українські композитори С. Гулак-Артемівський («Запорожець за Дунаєм»), О. Білаш («Гайдамаки», «Балада війни»), Ю. Мейтус («Ярослав Мудрий»), С. Людкевич («Довбуш») та інші.

Балет — музично-хореографічна вистава, зміст якої втілений засобами музики, танцю і пантоміми. Образи хореографічного мистецтва створюються за допомогою умовних прийомів, жестів, поз, рухів. Визначні досягнення в балеті належать російським композиторам П. Чайковському («Лебедине озеро», «Спляча красуня»), С. Прокоф'єву («Ромео і Джульєтта», «Попелюшка») та українському композитору К. Данькевичу («Лілея»).

Пригадайте опери і балети, з якими ви знайомились у попередні роки.

Оперета — музично-сценічна вистава, переважно розважального змісту, з вокальними і танцювальними сценами в супроводі оркестру та чергуванням розмовних епізодів. Визначні оперети створили І. Кальман («Баядера», «Сильва», «Принцеса цирку»), Й. Штраус («Летюча миша», «Циганський барон»), І. Дунаєвський («Золота полонина», «Віла акація»), Ю. Мілютін («Трембіта», «Цирк засвічує вогні»).

Сцена з оперети І. Кальмана
«Сильва»

Сцена з мюзиклу Р. Кочіанте
«Нотр-Дам»

Сцена з мюзиклу Л. Бернштейна «Вестсайдська історія»

Мюзикл — музично-сценічна вистава, в якій поєднуються різноманітні жанри й виражальні засоби естрадної та побутової музики, хореографічного, драматичного й оперного мистецтва. Мюзикл будується на пластичній драматургії і може бути не тільки комедією, але й драмою. Як жанр мюзикл з'явився у США в 1920—1930 роках і досяг розквіту всередині ХХ століття. До найкращих зразків мюзиклу належать «Вестсайдська історія» Л. Бернштейна, «Моя чарівна леді» Ф. Лоу, «Людина з Ламанчі» М. Лі, «Три мушкетери» М. Дунаєвського, «Пригоди на Міссісіпі» Л. і Ж. Колодубів.

Сучасні мюзикли «Йосип та його дивовижні кольорові шати» Е. Ллойда Уеббера, «Нотр-Дам» Р. Кочіанте популярні в усіх країнах світу. Пісня «Velle» із мюзиклу «Нотр-Дам» стала хітом одразу ж після його виходу. А фільм, який був поставлений 2003 року за мюзиклом «Чикаго» Дж. Кандера, отримав відому кінопремію «Оскар» у кількох номінаціях.

Театр для постановки опер Р. Вагнера побудували в невеличкому баварському містечку Байрройт. Будівництво тривало від 1872 до 1876 року, і керував ним особисто композитор. Театр побудовано амфітеатром на 1500 глядачів. Особливу увагу приділили технічному обладнанню, щоб можна було швидко змінювати декорації й освітлення (під час дії в залі робили затемнення). Театр було відкрито прем'єрним показом опери «Кільця Нібелунга», яка йшла впродовж тижня. З тієї пори в театрі проходять Байрройтські фестивалі, на яких представляють опери Р. Вагнера за участю видатних оперних виконавців.

- Які види мистецтва взаємодіють у музично-театральному жанрі?
- Порівняйте виражальні засоби створення художнього образу в опері, балеті, опереті та мюзиклі. Наведіть приклади відомих вам творів музично-театрального мистецтва.

- Напишіть твір-есе «Мої враження від театральної вистави» (балет, опера, оперета, мюзикл).
- Міні-проект «Створення альбому про одного з видатних оперних композиторів». Кожен учень виконує одну сторінку до теми: «В. А. Моцарт — видатний реформатор оперного мистецтва», «Патріотичні оперні твори», «Оперна творчість М. Лисенка», «Творча спадщина П. Чайковського».

- «Мистецтво невичерпне, як життя» (Ромен Роллан).
- «Любіть і вивчайте велике мистецтво музики. Воно відкриє вам цілий світ високих почуттів, пристрастей, думок. Воно зробить вас духовно багатшими. Завдяки музиці ви знайдете в собі нові, невідомі вам раніше сили. Ви побачите життя в нових тонах і фарбах» (Дмитро Шостакович).
- «Музика — посередниця між життям розуму і життям почуттів» (Людвіг ван Бетховен).
- «Мюзикл — розмовний жанр для тих, хто не вміє співати, і музичний — для тих, хто не вміє говорити» (Шарль Азнавур).

§ 8. Напрями музики масових жанрів

Мета музики — торкатися серця.

Йоганн Себастьян Бах

Десятки тисяч музикантів творять у різноманітних музичних стилях і напрямих. Одні продовжують традиції минулого, а інші започатковують і розвивають нові музичні жанри.

У часи науково-технічного прогресу були створені електронні музичні інструменти і, більше того, абсолютно нове електронне звукове середовище. Композитори використовують як «класичні» інструменти звукозаписуючу і звуковідтворювальну техніку — магнітофон, синтезатор, а в останні роки — комп'ютер. Помітним явищем стало зростаюче захоплення музикою масових жанрів. Особливості масової музики на сучасному етапі найяскравіше втілені в таких її різновидах, як джаз, рок-, поп-музика.

Луї Армстронг

Бенні Гудмен

Мішель Легран

Джаз став міжнародним явищем, без якого не можна уявити музичну культуру ХХ століття. Він виник на півдні США, у Новому Орлеані, наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття в результаті взаємодії афроамериканської та європейської музичних культур.

Пригадайте, що означає поняття «імпровізація». У чому полягає, на вашу думку, суть імпровізації під час виконання джазових творів?

Витоки джазу лежать у трудових, релігійних і світських піснях афроамериканського населення, а також у танцювально-побутовій музиці білих поселенців США. Значний вплив на формування джазу мали регтайм, спірічуел, блюз.

Однією з характерних особливостей цієї музики є її імпровізаційність. Твори джазової музики — як інструментальні, так і вокальні п'єси. Джаз поєднує в собі численні стилі (диксиленд, свінг, бібоп) та різновиди: новоорлеанський, чиказький, нью-йоркський. Визначними представниками джазу були Л. Армстронг, Д. Мортон, К. Бейсі, Ф. Гендерсон та інші.

Блюз (англ. *blues*, від *blue devils* — меланхолія, смуток або від *to feel blue* — засмучуватися) — пісенний та інструментальний жанр афроамериканської музики. Він виник на основі вокального фольклору афроамериканців, перш за все трудових пісень, якими супроводжувалася робота в полі, рубання лісу. Спочатку блюзові музиканти співали під акомпанемент банджо або гітари. Музика, яку вони виконували, стала називатися сільським блюзом. Пізніше, зі становленням блюзу як жанру професійної музики, з'явився міський, або класичний, блюз, який звучав у супроводі інструментального ансамблю. Видатні виконавці блюзу: співачки Ма Рейні, Бесі Сміт; співаки, гітаристи й композитори Джон Лі Хукер, Бі Бі Кінг.

Виступ ансамблю «Тea-джаз» під керівництвом Л. Утьосова

Гурт «The Beatles»

Великі джазові оркестри, які налічують до двадцяти виконавців, називаються біг-бендами. Найвідомішими були оркестри Б. Гудмена, Т. Дорсі, Д. Еллінгтона, Г. Міллера, Л. Утьосова. Джазова музика вплинула на творчість відомих композиторів: К. Дебюссі, Д. Гершвіна, Л. Бернстайна, Л. Колодуба, Р. Паулса та інших.

Рок-музика (англ. *rock music*) виникла в другій половині ХХ століття як нове явище музичної культури. Рок-музика постійно оновлюється різними напрямками, стилями, жанрами. Першим напрямком рок-музики став рок-н-рол (англ. *rock'n'roll* — «розгойдуватися й обертатися») — танцювальна музика у швидкому темпі. Провідна роль належить електрогітарі, на якій часто виконують сольні партії. Піонерами рок-н-ролу були Е. Преслі, Б. Хейлі, Ч. Бері, К. Перкінс.

Крім рок-н-ролу існував інший напрям, який назвали біг-біт. Найвідоміші виконавці цього напрямку — гурти «Бітлз», «Енімалз», «Роллінг' Стоунз». Значний внесок у розвиток вітчизняної рок-музики внесли гурти «ВВ», «Табула Раса» та інші.

Пригадайте, які пісні цих гуртів користуються найбільшою популярністю.

Починаючи з 1960-х років виникло безліч різних напрямів рок-музики. Межі між ними можна провести лише умовно, оскільки творчість багатьох рок-гуртів має особливості кількох напрямів. Найвідоміші з них: блюз-рок, фолк-рок, арт-рок, джаз-рок, хард-рок.

Рок-музика вплинула і на оперний жанр. Це ознаменувалося появою рок-опери — театралізованої вистави із сюжетом, дійовими особами, декораціями і музикою у рок-стилі. Першими рок-операми вважаються «Волосся» Г. Макдермота, «Спасіння» Т. Ліна. У 1970 році

Гурт «Роллінг Стоунз»

Гурт «Лед Зеппелін»

англійський композитор Ендрю Ллойд Уеббер створив рок-оперу «Ісус Христос — Суперзірка», у якій партію Ісуса вперше виконав вокаліст гурту «Діп Пьорпл» І. Гіллан.

Зі сцен українських театрів звучать рок-опери «Орфей і Евридика» О. Журбіна, «Юнона і Авось» О. Рибникова, «Стадіон» О. Градського, «Джордано» Л. Квінт, «Біла ворона» Г. Татарченка.

До рок-музики звертаються і професійні композитори, наприклад А. Шнітке, Е. Артем'єв, С. Відусенко.

Одним із явищ молодіжної культури є поп-музика (англ. *popular music* — популярна, загальнодоступна музика). Але в широкому розумінні треба відрізнити поп-музику від популярної музики. З одного боку, до популярної музики відносять найвідоміші твори, що часто виконуються. Наприклад, твори В. Моцарта, Л. Бетховена, П. Чайковського, Ф. Шопена, у тому числі народні, джазові та інші. З іншого боку, це поняття охоплює різноманітні стилі, жанри переважно розважально-естрадного музикування. Спочатку поп-музикою називали і рок-музику, але пізніше ці поняття розійшлися.

Поп-музика орієнтується на посередній смак. Тому при написанні творів цього напрямку використовуються вже випробувані музичні стандарти. Поміж рок- та поп-музикою виникають нові суміжні напрями: хард-поп (гурт «Харт»), поп-арт (гурт «Роксі Мьюзик»), диско (гурти «Абба», «Боні М»).

Гурт «Абба»

Сцена зі спектаклю «Ісус Христос — Суперзірка»

Тріо Мареничів.
Обкладинка платівки

В. Зінкевич із піснею
«Моя Україна»

Володимир
Івасюк

В Україні найбільшою популярністю користується естрадна музика. Вагомий внесок у розвиток української естради зробили С. Ротару, Н. Яремчук, В. Зінкевич, гурти «Червона рута», тріо Мареничів, а також сучасні виконавці І. Білик, Т. Пovalій, О. Пономарьов, Руслана, Ані Лорак та інші.

Засновником кращих традицій української естради є відомий композитор В. Івасюк (1949—1979). Автор близько ста пісень і багатьох інструментальних творів, музики до кількох театральних постановок, він був надзвичайно талановитим музикантом і співаком. 1971 року режисер Р. Олексів за піснями Івасюка зняв перший музичний фільм «Червона рута». Головні ролі в цьому фільмі виконали С. Ротару та В. Зінкевич. А пісня «Червона рута» отримала головну премію на першому державному фестивалі «Пісня року-71».

Софія Ротару

Руслана

- Яким чином розвиток технічного прогресу впливає на розвиток музичних стилів і напрямів у сучасній музиці? Наведіть приклади.
- Назвіть популярні музичні течії.
- Розкажіть про джаз (витоки, стилі, репертуар, видатних виконавців).
- У чому полягає сутність рок-музики? Назвіть відомі вам стилі, напрями.
- Розкажіть про свій улюблений український рок-гурт або рок-музиканта.
- Що, на вашу думку, вважається популярною музикою? Чим відрізняється популярна музика від поп-музики?

- Запишіть назви музичних творів різних музичних жанрів і напрямів.
- Проведіть диспут «Концерт на стадіоні — мистецтво чи спорт?».
- Створіть концертну афішу свого улюбленого рок-гурту (техніка виконання довільна).

- «Наша музика — це народна музика технологічної ери» (Стів Бейтс).
- «Мистецтво невичерпне, як життя. І ніщо не дозволяє нам відчувати це краще, ніж невичерпна музика, ніж океан музики, який наповнює собою віки» (Ромен Роллан).
- «До успіху багато доріг, але жодної без праці» (Олесь Воля).
- «У творах композитора [В. Івасюка] лунала музика, народжена красою людей, чарівністю дібров та синіх гір, які надихали його вразливе серце» (Софія Ротару).

ТЕМА 4. ТЕАТР ЯК СИНТЕЗ МИСТЕЦТВА

Театральне мистецтво походить із глибокої давнини. У різні часи воно було покликане розважати, виховувати, проповідувати. І всі ці завдання театр успішно вирішував, адже його можливості різноманітні, а сила впливу на людські душу й розум — велика. Театрові неодноразово передрікали загибель, проте він кожного разу вистоював, витримуючи конкуренцію з кінематографом, телебаченням і навіть із комп'ютером. Чому? Тому що, долаючи кордони й мовні бар'єри, це мистецтво являє світові нові відкриття, дарує глядачам насолоду та справжнє свято.

§ 9. Основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва

Театр — це така кафедра, з якої можна сказати світу багато доброго.

Микола Гоголь

Звичайно ж, хоча б один раз ви відвідали театр. І, напевно, у декого з вас є улюблені спектаклі, актори, письменники-драматурги. Проте чи знаєте ви, що таке театр, як він виник, яку роль відігравав у житті людей різних країн та епох?

У стародавні часи мисливець, чатуючи у лісовій гущині на здобич, одягав на себе шкуру тварини, копіював її манери й голос, щоб вона підпустила його ближче. Таким чином він ставав ніби актором, але не для розваги, а задля успіху свого полювання. У цьому копіюванні можна побачити перші паростки театральних постановок — відтворення життя в певному образі й діях, подібних до реальних.

Види театрального мистецтва

Театр став таким, яким ми його знаємо нині, зовсім недавно. Він пройшов довгий і складний шлях розвитку. Століттями накопичувався досвід акторської майстерності, удосконалювалась театральна техніка, з поєднання різних форм утворювались нові види театрального мистецтва.

Театральне мистецтво

Драма- тичний театр	Музичний театр					Пантоміма	Театр ляльок
	опера	балет	оперета	мюзикл	театр- кабаре		

Національна опера України імені Тараса Шевченка. Київ

Зала Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка. Київ

Як мистецтво театру поєднує в собі елементи інших видів мистецтва?

Драматичний театр. Найпоширеніший і найпопулярніший вид театру — драматичний. Його головний виражальний засіб — слово. Щоб створити образ, актор використовує мову. У ній повністю розкриваються думки та світосприйняття людини. Сценічне дійство також відіграє важливу роль у створенні образу, адже це не просто рух актора по сцені, але й уміння розкрити внутрішній сенс вчинків героя, висвітлити його думки та почуття.

Музичний театр. До цього виду театрального мистецтва відносять оперу, балет, оперету, мюзикл, театр-кабаре. В *операх* умовність театрального дійства особливо очевидна, адже в житті люди не співають, щоб розповісти про свої почуття. Головне в таких постановках — музика. Проте партитура (нотний запис) має бути представлена, розіграна на сцені, адже зміст твору розкривається повністю лише в сценічному просторі. Такий спектакль потребує особливої майстерності виконавців: вони мають не лише співати, але й мати акторські здібності.

Сцена з опери М. Лисенка
«Наталка-Полтавка»

Сцена з оперети І. Кальмана
«Фіалка Монмартра»

Дитячий театр пантоміми

Сцена з мюзиклу Е. Л. Уеббера «Кішки»

В іншому виді музичного театру — *балеті* про події і взаємини персонажів розповідають рухи й танці. Актори виконують їх під музику, створену на основі лібрето — літературного тексту, сценарію, де викладена послідовність подій на сцені. Наприкінці минулого століття виникли безсюжетні хореографічні спектаклі, створені на музику симфонічних творів.

Театр-кабаре сформувався в Європі наприкінці XIX століття. У ньому поєдналися форми драматичного дійства, естради та ресторанного співу. З кабаретними виставами (короткими сценками, пародіями та піснями) пов'язані особливі переживання — відчуття свята, свободи, таємничості. Традиційно сценічним простором для театрів-кабаре служать приміщення кав'ярень, а вистави зазвичай відбуваються пізно ввечері.

Пантоміма. Це — найдавніший вид сценічного мистецтва, відомий ще в Стародавній Греції. Сучасна пантоміма — спектаклі без слів (короткий театралізований номер або розгорнута сценічна дія із сюжетом). Для передачі змісту використовується пластика — жести, міміка, виразні рухи тіла. Виразна мова пантоміми часто використовується для побудови номерів клоунади.

Театр ляльок. Історія його виникнення бере початок з античних часів, він є одним із найпоширеніших жанрів народного мистецтва. Кожен народ створив своїх лялькових героїв. У чомусь вони схожі, а чимось різняться. Але їх об'єднує одне: на сцені ляльки жартують, пустують, висміюють недоліки людей. Традиційно у виставах беруть участь тільки ляльки, але в сучасних спектаклях часто ляльки «ділять сцену» з акторами. Театральні ляльки відрізняються між собою за «зовнішністю» та будовою. Найбільш поширені ляльки, якими керують за допомогою ниток, рукавчиків й тростинні. Особлива форма театру ляльок — театр маріонеток, дерев'яних ляльок.

Т. Лотрек. Афіша кабаре
«Мулен Руж». Париж
(Франція)

Чарівний годинник на фасаді
театру ляльок ім. С. Образцова.
Москва (Росія)

Театральна
лялька
маріонетка

Художньо-образна мова театрального мистецтва

Театр пропонує власний спосіб пізнання навколишнього світу й, відповідно, власний набір художніх засобів. Спектакль — це й особливе дійство, що відбувається в просторі сцени, й особливе образне мислення. В основі театральної постановки лежить текст, наприклад п'єса для драматичного спектаклю. Навіть у тих виставах, де текст відсутній (балет, пантоміма), обов'язково потрібен сценарій — лібрето.

Процес роботи над спектаклем складається з перенесення драматургічного тексту на сцену. Це своєрідний «переклад» з однієї мови на іншу. У результаті літературне слово перетворюється на слово сценічне.

Театральний простір дуже умовний. Він може означати Всесвіт, кімнату, міську вулицю і будь-яке інше середовище — усе залежить від завдання, яке вирішують творці спектаклю. Ігровий та глядацький простори становлять єдине ціле. Глядач стає учасником подій, що відбуваються на сцені, і йому передається енергетика дійства. Існують спектаклі, коли місця глядачів розташовуються прямо на сцені. Театр спілкується із глядачем мовою алегорій та символів. Декорації і костюми часто є умовними, а художні образи героїв — символічним втіленням характерів.

Серед важливих виражальних засобів театрального мистецтва можна назвати музичний супровід та постановку освітлення. Саме за допомогою цих складових театрального дійства посилюється передача емоційного стану, характеру персонажів.

За часів Шекспіра театри в Лондоні будувалися на протилежному березі Темзи, подалі від центру міста. Якщо вранці городяни бачили над театральною вежею прапор, то знали, що в цей день відбудеться вистава. Сівши в човни й узявши кошики з їжею та теплі накидки, люди перепливали річку і йшли в театр, де вистави часто тривали кілька годин, аж до сутінків. Глядачі збирались різні — студенти, солдати, ремісники, торговці та навіть жебраки. В ложах можна було побачити шляхетних дам і кавалерів. Вони обов'язково прикривали обличчя масками, адже шляхетним панам не годилося перебувати серед простого люду і відвідувати дійства «загальнодоступного» театру.

- Назвіть види театру і визначте їхні характерні особливості. Що між ними спільного і чим вони відрізняються один від одного?
- Що є основою побудови будь-якої театральної постановки?
- У чому полягає особливість художньо-образної мови театрального мистецтва?

- Уявіть себе актором одного з видів театру. Передайте його художніми виражальними засобами яку-небудь подію чи емоційний стан людини.
- Підготуйте повідомлення про визначного театрального актора.
- Складіть репертуар для одного з видів театру.

- «Життя — театр, а люди в ньому — актори» (Вільям Шекспір).
- «Розум людський ніколи не винаходив нічого шляхетнішого за театральні дійства як для вдосконалення, так і для очищення людської натури» (Вольтер).
- «До театру приходять не дивитися на сльози, а слухати промову, яка їх викликає» (Дені Дідро).

§ 10. Хореографія — вид сценічного мистецтва

Простота, правда й природність — ось три принципи справжнього мистецтва.

Кристов Віллібальд Глюк

Хореографія — мистецтво композиції танців та балету. «Хорєя» в перекладі з давньогрецької означає «танець», а «графо» — «пишу». Хореографія «описує» танці та їхнє виконання.

Мистецтво танцю синтетичне, адже без музики, що посилює виразність танцювальної пластики, яка дає їй емоційну та ритмічну основу, воно не може існувати. Разом із тим хореографія — видовищне мистецтво, де визначальну роль відіграє не лише часова, але й просторова композиція танцю, зовнішній вигляд виконавців (костюм, грим).

Види хореографічної творчості

Танець завжди, в усі часи був пов'язаний із життям та побутом людини. Витоками танцювального мистецтва стали імітація трудових процесів, ритуальні урочистості та обряди, пластичний бік яких мав певну регламентованість та зміст. Танець відображав емоційний стан людини.

Протягом своєї історії професійне мистецтво хореографії спиралося на народний танець, запозичувало та перетворювало його елементи. У сучасній хореографії розподіляють побутовий і сценічний танець.

Побутовий танець. До цього виду хореографічного мистецтва відносять народний і бальний танці.

Народний (фольклорний) танець — танцювальна творчість будь-якого народу. Такий танець відповідає характеру і духу тієї національності, яка його створила. Це відображається в пластичності рухів, музично-ритмічній структурі танцю, манері його виконання. Деякі народні танці стали своєрідною «візитною карткою» народів: хота (Іспанія), лезгинка (Грузія), гопак (Україна), тарантела (Італія), чардаш (Угорщина).

Бальний танець походить від народного і виконується лише в парі. Серед європейських бальних танців, що сформувалися протягом ХІХ століття, найпопулярнішими є вальс, мазурка, полька.

Народний танець фламенко (Іспанія)

Бальні танці вальс і ча-ча-ча. Школа-студія «Данс Колледж»

Естрадний танець. Шоу-балет «Respect»

До сучасних бальних танців відносять віденський вальс, танго, фокстрот, самбу, пасадобль, румбу, ча-ча-ча.

Сценічний танець. Це один з основних видів хореографічного мистецтва, що передбачає створення художнього образу на сцені. Різновидами сценічної хореографії є естрадний танець і балет.

З *естрадними танцями* ми зустрічаємось дуже часто. Це невеличкі танцювальні сцени, зазвичай розважального характеру, що відрізняються енергійними ритмами і пластикою. Як правило, танцювальні композиції доповнюють і прикрашають виступи співаків. Розвиток естрадного танцю вплинув на все хореографічне мистецтво, значно поширивши сферу його застосування: нині хореографи задіяні в постановці танцювальних номерів фігурного катання, художньої гімнастики, а також у створенні великих концертних програм.

Найвища форма хореографії — *балет*. Він є видом сценічного мистецтва, основними засобами виразності якого є танець і пантоміма.

Хореографічні вистави бувають багатоактними або одноактними, сюжетними або безсюжетними, можуть являти собою хореографічні мініатюри або концертні композиції.

Наведіть приклади відомих вам танців, які виконуються в повільному або швидкому темпі. Які емоції вони передають?

Особливості балетного мистецтва

Коли ми дивимось балетний спектакль, нас вражає краса танцю, відточеність рухів виконавців, легкість і витонченість, з якими вони виконують складні «па».

Балетний спектакль уміщує різні жанри і структурні форми танцю. Це може бути суто класичний і народно-характерний танець, танець сольний, ансамблевий, масовий. Характерний танець містить елементи національних і народних танців, перероблених у сценічній балетній практиці. Мазурка, угорські, іспанські, східні та інші танці виконуються в багатьох балетних виставах, наприклад, «Лебедине озеро» та «Лускунчик» П. Чайковського, «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, «Петрушка» І. Стравинського. Українські народні танці вперше з'явилися на сцені 1819 року у виставі «Наталка Полтавка» І. Котляревського.

Українське балетне мистецтво розвивають Київський, Донецький, Львівський, Харківський, Одеський театри опери та балету. Значний внесок в український балет зробили артисти С. Коливанова, Т. Попеску, М. Прядченко, В. Ковтун, В. Писарев, Т. Таякіна, а також хореографи П. Вірський, В. Вронський, Л. Чернишова.

Сьогодні класичний балет іде шляхом зближення із сучасним танцем. Подих часу відобразили балетні постановки М. Бежара, М. Фонтейна, А. Алонса, Ф. Аштона, Р. Пті, Дж. Баланчина та інших провідних хореографів світу.

Сцена з балету «Шехеразада» на музику симфонічної сюїти М. Римського-Корсакова

Визначення «великий майстер» якнайкраще пасує французькому хореографові Морісу Бежару (нар. 1927 р.) Режисерський почерк цього митця настільки яскравий, що шанувальники балету легко впізнають його постановки за оригінальністю побудови композиції сценічного дійства та художніх образів. Часто в спектаклях Бежара відчуваються східні мотиви. Наприклад, у своєму найвідомішому балеті «Болеро» хореограф використав мотиви індійських танців. Провідні партії в цьому балеті виконували видатні майстри сцени — Майя Плісецька й Хорхе Донн.

- Дайте визначення мистецтву хореографії.
- На які види поділяється хореографічне мистецтво?
- У які мистецькі галузі залучають сучасних хореографів?
- Які жанри і структурні форми танцю використовуються в балетному мистецтві?

- Поділіться враженнями від перегляду опери або балету, які найбільше вам сподобалися.
- Доберіть матеріал і створіть сторінку для альбому «Корифеї балетного мистецтва».
- Підготуйте повідомлення на теми «Серж Лефар і Україна», «Танець Айседори Дункан».
- Відтворіть засобами хореографічного мистецтва зміст поетичних рядків пісні «Червона рута» В. Івасюка (або іншого, улюбленого вами вокального твору):

Бачу я тебе в снах,	І не треба нести
У дібровах зелених,	Мені квітку надії,
По забутих стежках	Бо давно уже ти
Ти приходиш до мене.	Увійшла в мої мрії.

- «Танці призначені для просвіти тіла» (Платон).
- «Танець — єдине мистецтво, матеріалом якому служимо ми самі» (Тед Шон).
- «Я не прагну танцювати краще за всіх. Я прагну танцювати краще за себе» (Михайло Баришников).

§ 11. Театральні професії

Я не знаю професії, яка вимагала б більш витончених форм і більш чистих душ, ніж театр.

Денні Дідро

Будь-яка професія, пов'язана з театром, є мистецькою. Вистава — це результат діяльності багатьох осіб, вона поєднує в собі творчість і виробництво. Проте серед усіх професій, що задіяні в постановці спектаклю, є ключові. Саме від талановитості й професійності цих людей залежить успіх театрального дійства.

Інтер'єр сучасного драматичного театру